

Η ιδεολογική λειτουργία της «θεωρίας» του «εξανθρωπισμένου καπιταλισμού»

Μετά την κατάργηση της Σοβιετικής Ένωσης και την πτώση του «υπαρκτού σοσιαλισμού», οι ιδεολογικοί υπέρμαχοι του καπιταλισμού αισθάνθηκαν δικαιωμένοι στην πεποίθησή τους ότι ο καπιταλισμός είναι η καλύτερη δυνατή μορφή οργάνωσης της οικονομίας και της κοινωνίας — παρά τις αντιφάσεις του και τα δεινά που έφερε και φέρνει στην ανθρωπότητα. Αλλά και οι λιγότερο ένθερμοι οπαδοί του καπιταλισμού ή ακόμα και εκείνοι που θεωρούν τον καπιταλισμό ένα κακό σύστημα, από ηθική άποψη, μη μπορώντας να προτείνουν στη θέση του κάτι άλλο, καλύτερο, αποδέχονται ως αδιαμφισβήτητη την ιστορική του νομιμότητα και αναζητούν σ' αυτόν τις δυνατότητες για τη βελτίωσή του.

Μάλιστα, τελευταία, μαζί με την καθολική αποδοχή του νεοφιλελευθερισμού (με τις διάφορες αποχρώσεις του) και της άποψης για τη μοναδικότητα του καπιταλισμού ως μορφής οργάνωσης της κοινωνίας διαδίδεται η θεωρία για τη δυνατότητα «εξανθρωπισμού του καπιταλισμού σε πλανητικό επίπεδο». Ο πιο ένθερμος προπαγανδιστής αυτής της καθόλου πρωτότυπης «θεωρίας» στην Ελλάδα είναι ο κοινωνιολόγος Νίκος Μουζέλης.

Ο Μουζέλης, εμφανιζόμενος ότι πιστεύει σ' αυτή τη δυνατότητα, με αφορμή τη μεγάλη εκδήλωση στη Γένοβα της Ιταλίας κατά της νεοφιλελεύθερης παγκοσμιοποίησης, καλεί τους ριζοσπάστες επικριτές και πολέμιους του καπιταλισμού όλου του κόσμου να εγκαταλείψουν τον αγώνα εναντίον του και να συνταχθούν μαζί του σε μια κοινή ειρηνική προσπάθεια για τον εξανθρωπισμό του, αποφεύγοντας και καταδικάζοντας τη χρήση βίας.

Αυτή θεωρεί ως τη μοναδική ρεαλιστική θετική προοπτική για την ανθρωπότητα. Δεν πιστεύει στη δυνατότητα του ανθρώπου ως λογικού όντος να δημιουργήσει μια άλλη, μη καπιταλιστική, καλύτερη κοινωνία. Ότι καλύτερο μπορούν να κάνουν οι άνθρωποι θα πρέπει να επιχειρήσουν να το κάνουν με δεδομένο για πάντα τον καπιταλισμό.

Ο Μουζέλης δεν μπορεί να φανταστεί το μέλλον της ανθρωπότητας χωρίς τον καπιταλισμό. Πιστεύει (ή φαίνεται να πιστεύει) ότι ο καπιταλισμός αποτελεί τη μόνη δυνατή βάση για την οργάνωση της ανθρώπινης κοινωνίας. Βλέπει την αθλιότητα και τη βαρβαρότητα που ο καπιταλισμός στην ιστορία δημιούργησε και δημιουργεί και τώρα σε εκατοντάδες εκατομμύρια και δισεκατομμύρια ανθρώπους. Μάλιστα, καταγγέλλει και καταδικάζει με περισσή ευφράδεια τα φαινόμενα της αθλιότητας και της βαρβαρότητας, με άρθρα του στον Τύπο, και από τα ΜΜΕ. Αναζητά με καλή πρόθεση τρόπους και δρόμους αντιστάθμισης

και μείωσης της αθλιότητας, κατάργησης της βαρβαρότητας, στο ρεαλιστικά δυνατό βαθμό. Δηλαδή στο βαθμό που δε θίγεται η εξουσία του κεφαλαίου και δεν αμφισβητείται έμπρακτα η ύπαρξη του καπιταλισμού — αυτό προκύπτει αφίσατα από το άρθρο του «Η βία και η ουτοπία» που δημοσίευσε πρόσφατα στην εφημερίδα *Το Βήμα* (29.7.2001).

Ο Μουζέλης, στο άρθρο του αυτό, λέει ότι ο καπιταλισμός είναι συμβατός με διάφορες μορφές οργάνωσης της κοινωνίας, έως και τις πιο βάρβαρες. Όμως, τονίζει ότι «είναι εξίσου συμβατός» με συστήματα κοινωνικής οργάνωσης που ενδιαφέρονται για τον άνθρωπο. Αυτό είναι δυνατό όχι μόνο κατά περίπτωση σε εθνικό επίπεδο, αλλά και σε πλανητικό επίπεδο.

Πώς όμως θα γίνει αυτό και από ποιες κοινωνικές και πολιτικές δυνάμεις, ποιοι μπορούν να το κάνουν αυτό; Η απάντηση σ' αυτό το κρίσιμο ερώτημα είναι για τον Μουζέλη απλή. Αυτό, λέει, μπορούν να το κάνουν «όλοι όσοι θέλουν τον εξανθρωπισμό του καπιταλισμού σε πλανητικό επίπεδο». Ποιοι είναι αυτοί; Δινητικά είναι όσοι αγωνίζονται κατά της νεοφιλελεύθερης εκδοχής της παγκοσμιοποίησης (φτάνει να μη θέλουν να αφήσουν τα πράγματα ως τα άκρα, ζητώντας την υπέρβαση του καπιταλισμού), με κύριο κορμό τις «μη κυβερνητικές οργανώσεις της κοινωνίας των πολιτών» (;!), μαζί με τα σοσιαλδημοκρατικά κόμματα που «υποτίθεται ότι ενδιαφέρονται για τον εξανθρωπισμό του καπιταλισμού».

Βέβαια, το να πιστεύει κανείς ότι είναι δυνατός ο «εξανθρωπισμός του καπιταλισμού», δηλαδή ότι είναι δυνατές αλλαγές που θίγουν την ουσία του, χωρίς τη συμβολή του κεφαλαίου, είναι σαν να κάνει λογαριασμό χωρίς τον ξενοδόχο. Όμως, πώς μπορεί να πειστεί να συναινέσει το κεφάλαιο σε αυτόν το σκοπό, πράγμα που φαίνεται να το πιστεύει ο Μουζέλης;

Ο Μουζέλης δεν υποστηρίζει ότι το κεφάλαιο (εδώ ενδιαφέρει πρώτα και κύρια το πολυεθνικό κεφάλαιο) από μόνο του, με τη δική του αυτόνομη θέληση, θα συναινέσει σε μια τέτοια εξέλιξη — αν και στο άρθρο του αυτό δεν το λέει ρητά. Πιστεύει όμως ότι «οι μη κυβερνητικές οργανώσεις της παγκόσμιας κοινωνίας των πολιτών», βάζοντας μπροστά τους ως βασικό σκοπό τον επηρεασμό των αποφάσεων των εκπροσώπων του κεφαλαίου και των «ισχυρών του κόσμου», μπορούν, με τις «συνεχείς κινητοποιήσεις τους», να μεταβάλουν τους προσανατολισμούς τους, καθιστώντας τους έτσι και τους ίδιους, επομένως και το κεφάλαιο, παράγοντες εξανθρωπισμού του καπιταλισμού¹.

Απτό παράδειγμα με ευρύτερη σημασία, που επιβεβαιώνει την ορθότητα της άποψής του για τον ουσιαστικό επηρεασμό των εκπροσώπων του κεφαλαίου και των «ισχυρών του κόσμου» και για τη δυνατότητα αλλαγής των προσανατολισμών τους, φαίνεται να αποτελεί για τον Μουζέλη το τελικό ανακοινωθέν της Γένοβας του G8, το οποίο «τονίζει πως το πρόβλημα της παγκόσμιας φτώχειας θα έχει προτεραιότητα και θα ληφθούν ουσιαστικά μέτρα αντιμετώπισης των φτωχών χωρών του Τρίτου Κόσμου», καθώς και το ότι μετά τη σύσκεψη της Γένοβας είδαμε «έκπληκτοι στις τηλεοράσεις μας τον Μπλερ, τον Μπερλουσκόνι και τον Μπους να ανακαλύπτουν ξαφνικά το πρόβλημα της παγκόσμιας φτώχειας και να νοιάζονται με πάθος για τις τύχες των φτωχών χωρών». Ενέργεια την οποία ο Μουζέλης εκτιμά ως νίκη, «ακόμα και αν αυτό είναι καθαρή υποκρισία»!

Δεν υπάρχει λόγος να αναφερθώ εδώ αναλυτικά στην πασίγνωστη αλήθεια ότι καμιά από αυτού του είδους τις αποφάσεις δεν έχει μέχρι τώρα πραγματοποιηθεί, καθώς και στην

αλήθεια ότι στη σχέση του κεφαλαίου (ειδικότερα του πολυεθνικού κεφαλαίου) και των πολιτικών που διαχειρίζονται τις υποθέσεις της οικονομίας και της κοινωνίας σε εθνικό, διεθνές και παγκόσμιο επίπεδο το ισχυρό σκέλος είναι το κεφάλαιο. Έτσι που στα μεγάλα θέματα της οικονομίας, αλλά και της πολιτικής άμεσα (για τις χώρες του τρίτου κόσμου ειδικότερα) ή έμμεσα, όμως πάντα ουσιαστικά, οι πολυεθνικές υπαγορεύουν και επιβάλλουν τη θέλησή τους, ενώ, όταν ληφθούν αποφάσεις που θίγουν τα συμφέροντά τους, χρησιμοποιούν όλα τα μέσα για να τις υπονομεύσουν και να τις αγχρηστέυσουν. Αυτό συμβαίνει με όλες τις αποφάσεις και με όλες τις πολιτικές που ξεπερνούν τα δυνητικά όρια ισχύος της εξουσίας του κεφαλαίου. Αυτός είναι ο κανόνας. Φαίνεται ότι πάνω στον ενθουσιασμό του για τη δυνατότητα εξανθρωπισμού του καπιταλισμού, ο κοινωνιολόγος Μουζέλης έχασε αυτές τις αλήθειες.

Από αυτό το άρθρο του, αλλά και από άλλες δημοσιεύσεις και εμφανίσεις του στα ΜΜΕ, αποκομίζει κανείς την εντύπωση ότι οι καλές του προθέσεις υποκαθιστούν τον επισημίονα ερευνητή. Οι καλές προθέσεις του, και όχι το πόρισμα από την αντικειμενική μελέτη της πραγματικότητας και της φύσης του καπιταλισμού, τον κάνουν μάλλον να πιστεύει σε έναν καπιταλισμό με ανθρωπινό πρόσωπο σε πλανητικό επίπεδο! Και επειδή, επιπλέον, πιστεύει ότι είναι απαλλαγμένος από ουτοπίες, από φανταστικές εικόνες κοινωνικού παραδείσου, αναζητά, όπως λέει με ρεαλισμό, τις δυνατότητες καλυτέρευσης του κόσμου, χωρίς να απαιτείται γι' αυτό η υπέρβαση του καπιταλισμού. Έτσι, ο Μουζέλης με περισσή αφέλεια αντιπαραθέτει, ως ρεαλιστική, στη «νεοκομμουνιστική ουτοπία» (δική του είναι η έκφραση) τη δική του ουτοπία του «εξανθρωπισμένου καπιταλισμού», γνώρισμα της οποίας είναι ότι κλείνει τους ορίζοντες για το μέλλον της ανθρωπότητας, το μέλλον του ανθρώπου. Αυτό είναι το παράδοξο σ' αυτή την ουτοπία, αλλά αυτός είναι και ο ιδεολογικός και πολιτικός προορισμός της.

Μια έκκληση για πλανητικό εξανθρωπισμό του καπιταλισμού, του κόσμου, θα μπορούσε κανείς να την κατανοήσει, αν προερχόταν από ένα θεολόγο ανθρωπιστή, όχι όμως από έναν κοινωνιολόγο, όπως ο Ν. Μουζέλης, ο οποίος γνωρίζει ότι κύριος σκοπός της καπιταλιστικής οργάνωσης της κοινωνίας είναι η στήριξη και η αποτελεσματική λειτουργία της εξουσίας του κεφαλαίου και ότι απόλυτη οδηγητική αρχή της λειτουργίας του είναι το κέρδος και όχι ο άνθρωπος. Αυτό είχαν κατά νου οι μετέχοντες στην εκδήλωση της Γένοβας (και σε προηγούμενες εκδηλώσεις του Φόρουμ) όταν φώναζαν δεικτικά προς το κεφάλαιο, προς τις δυνάμεις του κεφαλαίου «ο άνθρωπος είναι πάνω από το κέρδος» — εννοώντας βέβαια το κέρδος των πολυεθνικών επιχειρήσεων, το κεφαλαιοκρατικό κέρδος, που δεν έχει άλλο σκοπό παρά το ίδιο το κέρδος (την αύξησή του) και την αδιαπραγμάτευτη κυριαρχία του κεφαλαίου πάνω σε όλα και σε όλους.

Γνωρίζει επίσης ο Μουζέλης ότι υπάρχει μια εγγενής αιτία η οποία λειτουργεί απαγορευτικά ακόμα και στον κεφαλαιοκράτη, που ως άτομο ενδεχομένως εμπνέεται από ανθρωπιστικές αρχές, να τηρήσει αυτές τις αρχές του και να δώσει διέξοδο στα ανθρωπιστικά του συναισθήματα. Η υπαρκτικού χαρακτήρα ταύτισή του με την ιδιότητα του κεφαλαιοκράτη τού απαγορεύει να λειτουργήσει ανθρωπιστικά. Γι' αυτό συνήθως προσφεύγει στη φιλανθρωπία, που βέβαια δεν απειλεί την υπόστασή του ως κεφαλαιοκράτη και τη θέση του στην κοινωνία ως έχοντα και κατέχοντα πλούτο και εξουσία. Μάλιστα, συχνά η φιλανθρω-

πία ενισχύει την κοινωνική του θέση, μέσα από το κύρος που του εξασφαλίζουν τα ΜΜΕ και οι παρατρεχάμενοι «διανοούμενοι» που, υπερπροβάλλοντας τις φιλανθρωπικές του χειρονομίες, τον εμφανίζουν ως ένα μεγάλο ανθρωπιστή, ως ένα πρότυπο ανθρωπιστή. Δημιουργώντας έτσι και τη χρήσιμη για το σύστημα ιδεολογική νοηματική σύγχυση ανάμεσα στην έννοια της φιλανθρωπίας και του ανθρωπισμού.

Γενικά, το κύριο μέλημα κάθε κεφαλαιοκράτη ως ανθρώπου (ως κοινωνικού ατόμου) είναι να συνεχίσει να είναι κεφαλαιοκράτης, να συνεχίσει να διατηρεί την ταυτότητά του αυτή, που του εξασφαλίζει όχι μόνο τις υλικές ανέσεις και ευχέρειες — αυτό δεν είναι πάντα το σημαντικότερο για όλους — αλλά τη θέση και το κύρος που έχει «κατακτήσει» στην κοινωνία.

Όμως, για να μπορέσει να είναι αυτός που είναι, σε συνθήκες ενός ανελέητου ανταγωνισμού με άλλους, οφείλει να βάλει πάνω από τους ανθρώπους, ακόμα και πάνω από τη ζωή ανθρώπων, το κέρδος. Δεν το κάνει αυτό επειδή είναι κακός, επειδή αισθάνεται κάποια ηδονή να εξουσιάζει τη ζωή των ανθρώπων (και αυτό μπορεί να συμβαίνει σε κάποιους, αλλά δεν είναι αυτό που κινεί τις ενέργειές του), αλλά η υπαρκτή του ανάγκη να είναι κεφαλαιοκράτης. Διαφορετικά δεν μπορεί να φανταστεί τη ζωή του. Αυτός είναι ο αυθεντικός τύπος του κεφαλαιοκράτη. Γι' αυτό όχι μόνο δεν έχει ηθικές αναστολές όσον αφορά την ανάπτυξη και εφαρμογή της τεχνολογίας που αντικαθιστά τον άνθρωπο στην παραγωγή, αλλά και το επιδιώκει αυτό, εφόσον και στο βαθμό που αυτό το απαιτεί ο ανταγωνισμός — ρίχνοντας στην ανεργία ένα διαρκώς αυξανόμενο αριθμό εργαζομένων, αδιαφορώντας για τις οικονομικές και τις ευρύτερες κοινωνικές και ηθικές συνέπειες που αυτό συνεπάγεται για την προσωπικότητα του καθενός. Το ζήτημα, προφανώς, δεν είναι η ανάπτυξη της τεχνολογίας, ο τεχνολογικός εκσυγχρονισμός της παραγωγής, αλλά η κυρίαρχη κερδοσκοπική αντίληψη που χαρακτηρίζει τη συμπεριφορά του κεφαλαίου.

Το λιγότερο που θα μπορούσα να πω είναι ότι ο Μουζέλης στη στοιχειοθέτηση της «θεωρίας» του δε λαμβάνει υπόψη το γεγονός ότι η κατάργηση του ανθρώπου ως ανθρώπου είναι στη φύση του κεφαλαίου. Για το κεφάλαιο, ο άνθρωπος ενδιαφέρει μόνο ως λειτουργική εργατική δύναμη, που παράγει υπεραξία, παράγει κέρδος. Αυτή την άγραφη αρχή, αυτό τον άγραφο νόμο είναι υποχρεωμένος να τηρεί κάθε κεφαλαιοκράτης, κάθε μεγάλος (ή και μικρός) επιχειρηματίας στον καπιταλισμό. Από τη στιγμή που θα βάλει τον άνθρωπο πάνω από αυτό το νόμο, πάνω από το κέρδος, η ύπαρξη της επιχείρησής του και του ίδιου ως επιχειρηματία κεφαλαιοκράτη καθίσταται αμφίβολη. Με βέβαιη τη χρεοκοπία της επιχείρησης και επομένως την απώλεια της ταυτότητας του κεφαλαιοκράτη, του μεγαλοεπιχειρηματία. Ο ανταγωνισμός δεν αφήνει περιθώρια για τον, κατά περίπτωση, ενδόμυχο ή τον επίκτητο, μέσα από την παιδεία, ανθρωπισμό του. Αυτή είναι μια πάγια αλήθεια που παρακολουθεί όλη την ιστορία του κεφαλαίου, του καπιταλισμού — με τις ορισμένες αποκλίσεις από αυτό τον κανόνα που μπορούν να υπάρξουν (και υπάρχουν), ανάλογα με την ιδιαιτερότητα της προσωπικότητας του καθενός, αλλά και ανάλογα με τις διαφορετικές καταστάσεις μέσα στις οποίες είναι υποχρεωμένος να λειτουργήσει.

Μια αντικειμενική, λοιπόν, θεώρηση της ιστορικής πραγματικότητας μάς οδηγεί αβίαστα στο συμπέρασμα ότι όχι μόνο στο λεγόμενο «άγριο καπιταλισμό», αλλά και στο σύγχρονο καπιταλισμό της ισονομίας των πολιτών, της δημοκρατίας και των ανθρωπίνων δι-

καιωμάτων, επικρατεί και επιβιώνει ο ισχυρότερος. Αυτός είναι ο νόμος του ανταγωνισμού. Έτσι, που ζωτική ανάγκη του ισχυρού (αλλά και εκείνου που θέλει να ανήκει μεταξύ των ισχυρών) είναι η ικανότητα υπέρβασης των όποιων ηθικών αναστολών του για τη χρησιμοποίηση κάθε μέσου που εξυπηρετεί αυτό το σκοπό — ακόμα και τον πόλεμο. Ο πόλεμος για την επικράτηση και την επικυριαρχία, δηλαδή η θυσία ανθρώπινων υπάρξεων, είναι μέσα στη λογική της συμπεριφοράς του κεφαλαίου που απορρέει από τη δυναμική του ανταγωνισμού.

Βέβαια, το κεφάλαιο δεν είναι μια απόλυτα αυτόνομη δύναμη στο σύγχρονο καπιταλισμό. Η αστική δημοκρατία, με τη σημερινή της μορφή, επιτρέπει παράλληλα με την πολιτική στήριξη του πολέμου και την πολιτική ενάντια στον πόλεμο. Ωστόσο, όλη η μέχρι τώρα εμπειρία (μαζί και η σημερινή) δείχνει ότι τα όρια της πολιτικής παρέμβασης για την αποφυγή των πολέμων στον καπιταλισμό δεν μπορούν να υπερβούν ολικά και ριζικά τα όρια της δυναμικής του ανταγωνισμού για την επικράτηση του ισχυρότερου.

Τα παραπάνω δεν ακυρώνουν ούτε υποβαθμίζουν τη σημασία της πολιτικής για τον έλεγχο της δραστηριότητας του κεφαλαίου, τον περιορισμό της αυτοτέλειας και της αυδοσίας του. Τουναντίον, υπογραμμίζουν τη σημασία της ιδιαίτερα για τη σημερινή κρίσιμη φάση στη ζωή της ανθρωπότητας. Ταυτόχρονα όμως επιτρέπουν να επισημανθεί ο αποφασιστικός ρόλος της πάλης των αντικαπιταλιστικών δυνάμεων για το δραστικό περιορισμό της εξουσίας του κεφαλαίου, την κατάργησή της, σε μια επόμενη φάση της ιστορίας, σε εθνικό, διεθνές και παγκόσμιο επίπεδο — χωρίς αυτό να σημαίνει κατ' ανάγκην την κατάργηση της παρουσίας και του ρόλου του κεφαλαίου στην οικονομία.

Μόνο σε μια τέτοια προοπτική είναι δυνατός ο, επιδιωκόμενος προφανώς, συνδυασμός της οικονομίας με την αρχή του ανθρωπισμού, δηλαδή την αρχή ότι το σημαντικότερο για τον άνθρωπο είναι ο άνθρωπος — κάθε άνθρωπος: ανεξάρτητα από την ταξική του υπόσταση, τη θέση του στην κοινωνία, την εθνικότητα, το θρήσκευμα, την πολιτιστική του ταυτότητα, το φύλλο, την ηλικία.

Ο Μουζέλης δεν είναι υπέρ του σημερινού status quo. Το μέμφεται και ζητά την αλλαγή του. Όμως, οι στόχοι της αλλαγής, για να είναι ρεαλιστικοί, θα πρέπει να αποσυσχετιστούν από τη δική τους δυναμική, στην περίπτωση μας από τη δυναμική που περικλείει η ιδέα του ανθρωπισμού στην εποχή μας. Με άλλα λόγια, οι στόχοι της αλλαγής θα είναι ρεαλιστικοί μόνο εφόσον ερμηνευτούν με τους όρους της ιστορικής συντήρησης, που συνιστά η διατήρηση του καπιταλισμού στην ονειρεμένη «εξανθρωπισμένη» εκδοχή του (σε πλανητικό επίπεδο!).

Η αλλαγή που ονειρεύεται και προτείνει ο Μουζέλης ή θα υπηρετεί την ιστορική συντήρηση ή δε θα υπάρξει. Αυτός είναι ο πυρήνας της έκκλησης που κάνει προς όλους όσοι σκέφτονται «ρεαλιστικά».

Σε μια εποχή που η δυναμική ανάπτυξης της επιστήμης και της τεχνολογίας, γενικότερα η δυναμική ανάπτυξης της καινοτόμας ανθρώπινης δημιουργικότητας, ανοίγει προς όλες τις κατευθύνσεις τούς ορίζοντες του ανθρώπινου μέλλοντος, ο Μουζέλης με τη θεωρία του «εξανθρωπισμένου καπιταλισμού» επιχειρεί να αιχμαλωτίσει την ιστορία μέσα στο στενό ορίζοντα της μικροαστικής σκέψης. Αποζητά την πρόοδο, αλλά και τη φοβάται, γι' αυτό επιλέγει την ιστορική συντήρηση, προδίδοντας έτσι την επιστήμη που έχει ταχθεί να υπηρε-

τεί. Πρόκειται για χαρακτηριστική περίπτωση μικροαστικής συμπεριφοράς (ξένης προς έναν επιστήμονα κοινωνιολόγο) που, για να καλύψει τον οπορτουνισμό του, κατασκευάζει ή, μάλλον, υιοθετεί μια βολική για τη συντηρητική επιλογή του «καινοτόμα» ουτοπία. Όμως, είναι βολική και για το κεφάλαιο, αφού δεν αμφισβητεί την εξουσία του, ενώ δημιουργεί την εντύπωση ότι την αμφισβητεί. Και είναι αυτός, στην εποχή μας, ένας από τους σκοπούς της ιδεολογικής χειραγώγησης των ανθρώπων. Και το σημαντικότερο: η αποδοχή της θεωρίας για τη δυνατότητα εξάνθρωπισμού του καπιταλισμού, μαζί με τις πολιτικές προεκτάσεις της, παγιδεύει τη σκέψη ριζοσπαστικών δυνάμεων (ως προς τις προθέσεις τους και την προηγούμενη στάση τους απέναντι στο κεφάλαιο και τον καπιταλισμό) σε μια ουτοπία και σε μια πολιτική πρακτική που μπορεί να τις αχρηστεύσει ολοσχερώς ως δυνάμεις της κοινωνικής αλλαγής. Αυτό μπορεί να συμβεί ανεξάρτητα από τις προθέσεις των προπαγανδιστών της, που μπορεί και να μην έχουν την αίσθηση της ιδεολογικής της λειτουργικότητας και της επικινδυνότητάς της.

Η επικινδυνότητα του ιδεολογήματος για τον εξάνθρωπισμένο καπιταλισμό

Σε άλλες εποχές θα μπορούσε κανείς να αντιμετωπίσει τέτοια ιδεολογήματα με μια περιφρονητική αδιαφορία. Ένα τέτοιο ιδεολόγημα θα είχε εξουδετερωθεί πριν ακόμα μπορέσει να αγγίξει τις συνειδήσεις των ανθρώπων που είναι αντίπαλοι του καπιταλισμού. Εδώ, βέβαια, μας ενδιαφέρουν οι αριστεροί που παλιότερα αυτού του είδους τα ιδεολογήματα τα προσπερνούσαν χωρίς να τους αγγίζουν, γιατί ήταν διαποτισμένοι από την πίστη στο μεγάλο όραμα ενός πραγματικά ανθρώπινου κόσμου, το όραμα του μαρξιστικού σοσιαλισμού-κομμουνισμού.

Τώρα τα πράγματα έχουν αλλάξει ριζικά. Η γνώση για τις βαρβαρότητες του σταλινισμού και πολύ περισσότερο η κατάρρευση της Σ.Ε. και του «υπαρκτού σοσιαλισμού», σε μια στιγμή που φαινόταν ότι είχαν δημιουργηθεί οι προϋποθέσεις στο ΚΚΣΕ και σε άλλα κομμουνιστικά κόμματα να προχωρήσουν προς ένα σοσιαλισμό με δημοκρατία και με ανθρώπινο πρόσωπο, ικανό να ανταποκριθεί στις νέες απαιτήσεις και να εκφράσει τις νέες ανάγκες των ανθρώπων, ανοίγοντας σταθερούς αισιόδοξους ορίζοντες για το μέλλον, προκάλεσε στον κόσμο της Αριστεράς μεγάλη απογοήτευση, αβεβαιότητα για τη ρεαλιστικότητα του οράματός της, απώλεια της αγωνιστικής αυτοπεποίθησης και τάση προσαρμογής στη νέα κατάσταση. Εγκατάλειψη του μεγάλου οράματος και αναζήτηση ιδεολογικής και πολιτικής στέγης σε κόμματα και πολιτικούς σχηματισμούς που υπόσχονται οράματα τα οποία δεν υπερβαίνουν τα δυνητικά όρια του καπιταλισμού. Η επαναστατικότητά της έχει πληγεί καίρια. Ένα τμήμα της επιχειρεί να αντιμετωπίσει αυτή τη δυσμενή εξέλιξη για την Αριστερά με την επαναστατική φρασεολογία περί του ασαφούς πλέον ή και αμφίβολου για πολλούς όρου του σοσιαλισμού. Μέσα σ' αυτό το κλίμα κάποιοι μάλλον σκέφτονται ότι οράματα όπως το «όραμα» του «εξάνθρωπισμένου καπιταλισμού σε πλανητικό επίπεδο» μπορούν να διασκεδάσουν το κενό που έχει αφήσει η απώλεια της επαναστατικότητας της Αριστεράς. Μπορεί βέβαια και να το πιστεύουν αυτό. Τόσο το χειρότερο γι' αυτούς (εφόσον βέβαια μιλάμε για κοινωνικούς επιστήμονες) και για όσους αριστερούς και προοδευτικούς ανθρώπους θα τους πιστέψουν.

Είναι γεγονός, λοιπόν, ότι η κατάρρευση της Σ.Ε. και του «υπαρκτού σοσιαλισμού» στις χώρες της Ανατολικής και Κεντρικής Ευρώπης έφερε και στη χώρα μας στο ναδίρ την επαναστατική συνείδηση στο μεγαλύτερο τμήμα της Αριστεράς (η επίπτωση σε άλλες χώρες της Ευρώπης ήταν πιο δυσμενής), πυρήνας και αιχμή της οποίας είναι η αντίθεση των δυνάμεων της εργασίας στην εξουσία του κεφαλαίου και η σταθερή προσήλωσή τους στον αγώνα για τη σοσιαλιστική αλλαγή, για το σοσιαλισμό, οριζόμενου ως τη διαλεκτική υπέρβαση του καπιταλισμού.

Σ' αυτή την εξέλιξη παρουσιάζει και ερευνητικό ενδιαφέρον το γεγονός ότι η ασάφεια ως προς το δεύτερο σκέλος της αριστερής συνείδησης, δηλαδή ως προς το ερώτημα «τι σοσιαλισμός;», είχε και εξακολουθεί να έχει αρνητική επίπτωση και στο πρώτο σκέλος, που αφορά την αντίθεση της Αριστεράς προς την εξουσία του κεφαλαίου, την ανυποχώρητη αγωνιστική στάση απέναντί της. Πρόκειται για φαινόμενο με πανευρωπαϊκή και με παγκόσμια έκφραση.

Σε συνάρτηση με αυτό το θέμα προβάλλει το επίσης κρίσιμο ερώτημα, με αυξημένη σημασία για τους αγώνες της Αριστεράς, που αφορά στον υποκειμενικό συντελεστή του αγώνα για το σοσιαλισμό. Προβάλλει η ανάγκη επανεξέτασης της μαρξιστικής θέσης για το ρόλο του προλεταριάτου στο σύγχρονο καπιταλισμό, στο σύγχρονο κόσμο, με βάση τις ανακατατάξεις που έχουν συντελεστεί στην ταξική σύνθεση της κοινωνίας και τη νέα πραγματικότητα με τις νέες δυναμικές της. Η αποσαφήνιση αυτού του κρίσιμου ζητήματος θα επηρεάσει ουσιαστικά και το ιδεολογικό περιεχόμενο της ταξικής επαναστατικής συνείδησης της Αριστεράς, η οποία έχει πληγεί καίρια, έτσι που η λεγόμενη διαταξική ή υπερταξική οπτική να εκλαμβάνεται ως γνώρισμα της σύγχρονης αριστερής σκέψης και του σύγχρονου αριστερού πολιτικού λόγου.

Τώρα μόλις αρχίζει να φαίνεται στον ορίζοντα η δυνατότητα επανάκτησης της επαναστατικής αριστερής συνείδησης, με το «παλιό» και με το νέο περιεχόμενό της και με τις νέες μορφές έκφρασής της. Μαζί της αρχίζει η διαδικασία επανάκτησης της ταξικής πολιτικής συνείδησης των δυνάμεων της εργασίας, στις οποίες, τώρα πλέον, θα μπορούσαμε να εντάξουμε και τις δυνάμεις του πολιτισμού, αφού οι άνθρωποι που εργάζονται σ' αυτό το χώρο είναι στη συντριπτική τους πλειοψηφία μισθωτοί εργάτες-εργαζόμενοι. Βρίσκονται και αυτοί σε σχέση εξαρτημένης εργασίας από το κεφάλαιο. Επομένως μπορούμε σε μια ευρεία αντίληψη να τους συμπεριλάβουμε στις δυνάμεις της εργασίας, αφού ως προς τη θέση τους στην κοινωνία και το ρόλο τους στο καπιταλιστικό σύστημα καταμερισμού της εργασίας βρίσκονται αντιμέτωποι με τις δυνάμεις του κεφαλαίου. Το κεφάλαιο συμπεριφέρεται απέναντί τους όπως σε κάθε βιομηχανικό εργάτη. Η θέση τους είναι το ίδιο επισφαλής όσο και των βιομηχανικών εργατών — μάλλον περισσότερο. Βιώνουν τη μάστιγα της ανεργίας όπως όλοι οι εργαζόμενοι. Ανά πάσα στιγμή το κεφάλαιο μπορεί, ακολουθώντας πάντα το νόμο του κέρδους και του σκληρού ανταγωνισμού, να τους στείλει στη στρατιά των ανέργων, με όλα τα οικονομικά αλλά και τα προσωπικά προβλήματα που αυτό συνεπάγεται. Αυτό βέβαια δεν αφορά τους εργαζομένους που αποτελούν την ελίτ του συστήματος, δηλαδή τα άτομα που συνειδητά υπηρετούν το σύστημα έναντι πολύ καλής αμοιβής και μιας προνομιακής θέσης σε αυτό και στην κοινωνία.

Όταν λοιπόν μιλάμε για τις δυνάμεις της εργασίας στο σύγχρονο καπιταλισμό, οφεί-

λούμε να συμπεριλάβουμε σε αυτό τον όρο όλους αυτούς τους ανθρώπους, όλες αυτές τις ομάδες ανθρώπων — με τις ιδιαιτερότητες που παρουσιάζουν στο σύνολό τους και για καθεμιά ομάδα ξεχωριστά. Αυτό σημαίνει ότι οι δυνάμεις της εργασίας και οι δυνάμεις του πολιτισμού θα μπορούσαν να εκφραστούν μέσα από ένα κοινό θεωρητικό-ιδεολογικό πλαίσιο, που θα παρέχει τη δυνατότητα της ιδιότυπης ιδεολογικής και πολιτικής έκφρασής τους: Ενότητα μέσα από τη διαφορετικότητα και διαφορετικότητα μέσα από την ενότητα. Αυτό το έξυπνο σύνθημα (κατεύθυνση) του πρώιμου ευρωκομμουνιστικού ρεύματος θα πρέπει να βρει τη σύγχρονη έκφραση και το σύγχρονο περιεχόμενό του. Αυτή είναι μια νέα πρόκληση για τη σύγχρονη αριστερή (μαρξιστική) σκέψη και έρευνα και για τη σύγχρονη αριστερή πολιτική.

Μια ιδιοτυπία της σύγχρονης πραγματικότητας είναι ότι η πάλη των δυνάμεων της εργασίας εναντίον των δυνάμεων του κεφαλαίου διεξάγεται κατά έναν άμεσο τρόπο με τους όρους της παγκοσμιοποίησης στις συνθήκες της νεοφιλελεύθερης παγκοσμιοποίησης. Το γεγονός αυτό έχει την επίπτωσή του στην πάλη που γίνεται σε εθνικό επίπεδο. Δεν είναι νοητή (και αποτελεσματική) η αντιπαράθεση σε εθνικό επίπεδο χωρίς την αναφορά στο διεθνές και το παγκόσμιο, το πλανητικό επίπεδο, και αντίστροφα. Η αντιπαράθεση των δυνάμεων της εργασίας στις δυνάμεις του κεφαλαίου είναι μία, σε εθνικό και σε διεθνές και παγκόσμιο επίπεδο. Είναι δυο πλευρές της αντιθετικής σχέσης Εργασίας και Κεφαλαίου, όχι μόνο σε ιδεολογικό και σε γενικό πολιτικό επίπεδο, αλλά και σε καθημερινό επίπεδο των οικονομικών και πολιτικών αγώνων. Ωστόσο, κυρίαρχη και ισχυρότερη είναι η τάση της παγκοσμιοποίησης.

Η παγκοσμιοποίηση είναι μια πραγματικότητα που η δυναμική της δεν μπορεί πλέον να ανακοπεί. Αυτό έχει κατά νου ο κορυφαίος Πολωνός κοινωνιολόγος Ζίγκμουντ Μπάουμαν όταν, αναφερόμενος στον Μαρξ, λέει ότι, «πριν από περίπου δυο αιώνες [...] ο Καρλ Μαρξ κατηγορούσε για “ουτοπισμό” εκείνους τους υποστηρικτές μιας δίκαιης κοινωνίας που ήλπιζαν ότι θα πετύχουν το στόχο τους σταματώντας την άνοδο του καπιταλισμού. Δεν υπήρχε τρόπος να γυρίσουμε προς τα πίσω. Το ζήτημα δεν είναι το πώς να ανατρέψουμε την πορεία της ιστορίας, αλλά το πώς να καταπολεμήσουμε τη σύνδεσή της με την ανθρώπινη αθλιότητα και το πώς να την προσανατολίσουμε προς μια πιο δίκαιη κατανομή των ωφελημάτων που φέρνει». Ότι μια αποτελεσματική απάντηση στην καπιταλιστική παγκοσμιοποίηση «μπορεί να είναι μόνο παγκόσμια» και ότι «η τύχη μιας παγκόσμιας απάντησης εξαρτάται από την ανάδυση και από την ενίσχυση ενός παγκόσμιου πολιτικού πεδίου αγώνων», που θα καταστήσουν δυνατή την εδραίωση και ενίσχυση ενός «αληθινά παγκόσμιου φόρουμ» (βλ. απόσπασμα από το βιβλίο του, *Globalization. The human consequences*, Polity Press, 1998, στην εφημερίδα *Ελευθεροτυπία*, 12.8. 2001).

Η αλήθεια αυτή, μετά και τη μεγαλειώδη εκδήλωση της Γένοβας των δυνάμεων που ανήκουν στο Παγκόσμιο Φόρουμ εναντίον της νεοφιλελεύθερης παγκοσμιοποίησης, φαίνεται να κατακτά ευρύτερες δυνάμεις της Αριστεράς. Όμως, βρισκόμαστε ακόμα στην αρχή μιας διαδικασίας, η οποία θα πρέπει «τελικά» να οδηγήσει στην ανάπτυξη και εδραίωση ενός «αληθινά παγκόσμιου φόρουμ» δικτυωμένου σε όλες (κατά το δυνατόν) τις χώρες του κόσμου, το οποίο σε καθημερινή βάση και με σταθερή συνέπεια και συνέχεια θα εργαστεί με ένα πλαίσιο προγράμματος ή «έστω» με κοινές προγραμματικές κατευθύνσεις ενάντια στην καπιταλιστική παγκοσμιοποίηση, δίνοντας σ' αυτή τη διαδικασία ένα άλλο περιεχόμενο,

έτσι που, παράλληλα και μαζί με τον προσανατολισμό για «μια πιο δίκαιη κατανομή των ωφελημάτων που φέρνει η παγκοσμιοποίηση», να περιορίζεται η παγκόσμια εξουσία του κεφαλαίου και να οδηγείται ο κόσμος σε μια παγκόσμια κοινωνία που θα συνδυάζει την αρχή του ορθολογισμού με την αρχή του ανθρωπισμού σε όλα τα επίπεδα και τις εκφράσεις της².

Φυσικά, εδώ μιλώ για μια ιστορική προοπτική, ο χρονικός ορίζοντας της οποίας δεν είναι δυνατόν αυτή τη στιγμή να προσδιοριστεί, έστω και κατά προσέγγιση. Ούτε μπορεί ακριβώς από τώρα να μιλήσει κανείς συγκεκριμένα για την πορεία που θα ακολουθήσει η διαδικασία η οποία έχει αρχίσει. Ωστόσο, ένα είναι βέβαιο: Η δημιουργία ενός παγκόσμιου κινήματος με τους παραπάνω όρους και κατευθύνσεις είναι ιστορικά αναγκαία. Η συνειδητοποίηση αυτής της αλήθειας από την Αριστερά θα κρίνει τις περαιτέρω εξελίξεις, μαζί και η ικανότητά της να μετουσιώσει αυτή την αλήθεια σε πολιτικό λόγο και σε πράξη όλων των δυνάμεων που επιθυμούν την αλλαγή πορείας της ανθρωπότητας.

Όμως, δεν πρέπει να ξεχνάμε ότι για τη δρομολόγηση μιας τέτοιας προοπτικής, με όρους βεβαιότητας ότι θα εδραιωθεί και θα προχωρήσει, υπάρχει ένα αναγκαίο ζητούμενο. Η ανάπτυξη ενός θεωρητικού-ιδεολογικού πλαισίου που επιτρέπει το συντονισμό της δράσης των πολιτισμικών ομάδων και κοινωνικών συνόλων που αντιστρατεύονται την εξουσία του κεφαλαίου σε παγκόσμιο και σε εθνικό επίπεδο. Αντισταθμιζόμενοι τη διαδικασία του συντονισμού όχι μόνο με οργανωτικούς όρους, αλλά και ως μια διαδικασία στις συνειδήσεις όλων όσοι εναντιώνονται στον καπιταλισμό με ιστορικό στόχο την υπέρβασή του. Στη βάση ενός τέτοιου πλαισίου δεν μπορεί παρά να είναι μια σύγχρονη αριστερή ριζοσπαστική θεωρία για τη σχέση Εργασίας και Κεφαλαίου στο σύγχρονο καπιταλιστικό κόσμο. Και βέβαια, μια τέτοια προσπάθεια —αυτό δεν παύω να το τονίζω— είναι αδύνατον να ευοδωθεί χωρίς την αξιοποίηση, κατά κύριο λόγο, της θεωρίας του Μαρξ για την εργασία γενικά και για την αντίθεση εργασίας και κεφαλαίου στον καπιταλισμό.

Δίνω έμφαση στον παράγοντα της συνειδητής και συνεπούς πάλης (και με την έννοια της διάρκειας χωρίς χρονικά χάσματα) των δυνάμεων της εργασίας εναντίον της εξουσίας του κεφαλαίου. Αυτό είναι αναγκαίο να τονιστεί και για το λόγο ότι η αστική τάξη (το κεφάλαιο) ενεργεί με απόλυτη συνείδηση και συνέπεια σε ό,τι αφορά τη διατήρηση, την άσκηση και την αναπαραγωγή της εξουσίας της. Η στάση της σε όλα τα θέματα είναι ενσυνείδητα ταξική, ενισχυμένη από τον εγγενή ταξικό αυθορμητισμό που χαρακτηρίζει την τοποθέτηση του κεφαλαιοκράτη, του αστού, σε όλα τα ζητήματα.

Είναι ανάγκη λοιπόν να ανακάμψει η ιδέα της ταξικής πάλης, της πάλης των δυνάμεων της εργασίας με τις δυνάμεις του κεφαλαίου, η οποία θα πρέπει να διεξάγεται χωρίς δογματισμούς και σεχταρισμούς, όμως με σαφείς ταξικούς όρους. Αυτό βέβαια προϋποθέτει τη μελέτη της σύγχρονης πραγματικότητας με αυτούς τους όρους. Δηλαδή, τη μελέτη τους σε μια διαλεκτική αντίληψη που προσιδιάζει σε εκείνη του Μαρξ, η οποία όμως αντιμετωπίζει κριτικά και το έργο του ίδιου του Μαρξ, μαζί και τη θεωρία του για το ρόλο του προλεταριάτου στην ιστορία.

Όμως, δεν μπορεί κανείς να υπολογίζει σε σοβαρή μελέτη της πραγματικότητας από τη σκοπιά της Αριστεράς και των δυνάμεων της εργασίας χωρίς την αξιοποίηση σε πρώτο πλάνο του μαρξικού έργου (και του έργου των κορυφαίων μαρξιστών μελετητών) — αυτό επιμένω να το λέω.

Εξάλλου, αυτό είναι αναγκαίο για την προσπάθεια επανάκτησης της ταξικής συνείδησης της Αριστεράς και της ταξικής αντίληψής της για την ιστορία και την κοινωνία, που για πολλούς αριστερούς διανοούμενους τα τελευταία χρόνια θεωρήθηκε και αντιμετωπίστηκε ως κατάλοιπο της σταλινικής νοοτροπίας, κυρίως στις τάξεις της ανανεωτικής Αριστεράς, ή τέλος πάντων ως αμελητέα συνιστώσα στη μελέτη της πραγματικότητας, ή ακόμα και ως συνιστώσα που δυσκολεύει τη ρεαλιστική, αμερόληπτη ιδεολογικά μελέτη της.

Μια δημιουργική και συγχρόνως κριτική ανάγνωση του έργου του Μαρξ μπορεί να δώσει ιδέες και αφορμές για την ερμηνεία θεμελιωδών θέσεών του, με βάση τη νέα πραγματικότητα, τις νέες απαιτήσεις και τις νέες δυνατότητες, για την ανάπτυξη μιας σύγχρονης θεωρίας της Αριστεράς και των δυνάμεων της εργασίας γενικότερα³.

Θέλοντας να δείξω πόσο γόνιμη για τη σύγχρονη Αριστερά μπορεί να είναι η κριτική δημιουργική ανάγνωση του έργου του, ενδεικτικά μόνο αναφέρομαι εδώ στην περιφέρη θέση του Μαρξ για τη σχέση φιλοσοφίας και προλεταριάτου, την οποία αναπτύσσει στην *Κριτική της φιλοσοφίας του δικαίου του Χέγκελ*. Η σύγχρονη ανάγνωση του σχετικού χωρίου από το έργο αυτό (σε συνδυασμό και με ανάλογες θέσεις του σε άλλα έργα του) επιτρέπει στην Αριστερά να κατανοήσει και να φωτίσει τον οικουμενικό χαρακτήρα της επαναστατικής παρέμβασης των δυνάμεων της εργασίας στο κοινωνικο-ιστορικό γίγνεσθαι. Επιτρέπει να δουν αυτές οι δυνάμεις και να συνειδητοποιήσουν τη θέση του Μαρξ ο οποίος, μιλώντας για το προλεταριάτο, λέει ότι ο αγώνας του υπερβαίνει τα ταξικά του όρια και το καθιστά ικανό (χάρη στην ταξική του συνείδηση) να λειτουργήσει ως φορέας πανανθρώπινων αξιών, δηλαδή να επωμιστεί έργο όχι στενά ταξικό, αλλά το καθολικό έργο της χειραφέτησης του ανθρώπου. Βασιζόμενος σ' αυτή τη συνάρτηση μπόρεσε ο Μαρξ να πει ότι στη δική του αντίληψη η φιλοσοφία βρίσκει στο προλεταριάτο τα υλικά της όπλα και το προλεταριάτο βρίσκει στη φιλοσοφία τα πνευματικά του όπλα. Μπόρεσε να ενσωματώσει οργάνικά στην επαναστατική απελευθερωτική αντίληψή του τη γενική αρχή του ανθρωπισμού. Στην πραγματικότητα —γράφει στην *Κριτική της φιλοσοφίας του δικαίου του Χέγκελ*, συνεχίζοντας τον πιο πάνω συλλογισμό— η απελευθέρωση της ανθρωπότητας είναι δυνατή μόνο στη βάση της θεωρίας που εκλαμβάνει τον άνθρωπο ως το σημαντικότερο ον για τον άνθρωπο⁴. Είναι σημαντικό στο σημείο αυτό να τονιστεί ότι στο υπόβαθρο αυτής της θέσης είναι η κριτική ανάλυση της σχέσης Εργασίας και Κεφαλαίου (των δυνάμεων της εργασίας και των δυνάμεων του κεφαλαίου, θα λέγαμε σήμερα) στον καπιταλισμό.

Βέβαια, ο Μαρξ γνώριζε ότι η φιλοσοφία, η θεωρία από μόνη της, δεν αλλάζει τον κόσμο. Ότι η αστική τάξη, το κεφάλαιο, δε συγκινείται από τα ανθρωπιστικά μηνύματα της φιλοσοφίας, ότι δεν πείθεται ακόμα και από τα επιστημονικά τεκμηριωμένα επιχειρήματα να συνανείσει να εγκαταλείψει έστω τον κυρίαρχο ρόλο που διεκδικεί να παίζει στο σύστημα εξουσίας. Το κεφάλαιο (η αστική τάξη) υπακούει μόνο στο ταξικό συμφέρον του. Με αυτό το κυρίαρχο στη σκέψη και την πράξη κριτήριο κρίνει και αντιμετωπίζει ιδέες και μηνύματα. Τις ενσωματώνει στην κυρίαρχη ιδεολογία του (που φροντίζει πάντα να λειτουργεί και ως κυρίαρχη ιδεολογία της κοινωνίας) ή τις αδρανοποιεί ή και τις απαγορεύει, αν κρίνει ότι απειλείται η κυριαρχία του. Σε καμιά περίπτωση δε λειτουργεί υπερταξικά, ούτε καν διαταξικά. Λειτουργεί πάντα ταξικά, ανάλογα με το τι εξυπηρετεί το ταξικό του συμφέρον και, στο πλαίσιο αυτό, το συμφέρον των κεφαλαιοκρατών με τη μεγαλύτερη οικονο-

μική δύναμη και επιρροή. Εξάλλου, ούτε η ριζική αλλαγή του συσχετισμού των πολιτικών δυνάμεων σε βάρος των πολιτικών κομμάτων που το εκφράζουν δεν το οδηγεί να εγκαταλείψει τον κυριαρχικό ρόλο του στο σύστημα πολιτικής εξουσίας. Ακόμα και όταν οι πολιτικοί εκφραστές του έχουν χάσει τη λαϊκή υποστήριξη ή είναι σε πλήρη διάσταση και ρήξη με τη λαϊκή θέληση.

Το μεγάλο κεφάλαιο (που είναι και ο βασικός πυρήνας της αστικής τάξης) στηρίζει με κάθε τρόπο (ανάλογα με την περίπτωση) τους πολιτικούς, καθώς επίσης και τους ιδεολογικούς, θρησκευτικούς κ.λπ. οργανισμούς και φορείς, που ενεργά ή παθητικά, φανερά ή κρυφά, εκφράζουν ή υιοθετούν αυτή την άποψη, που λειτουργεί και ως αρχή ή και κανόνας της συμπεριφοράς τους και της δράσης τους. Και δε διατάζει να παραβιάσει τις αρχές και τους κανόνες της αστικής δημοκρατίας όταν κρίνει ότι αυτό απαιτούν οι περιστάσεις, με κεντρικό άξονα αναφοράς πάντα τη διατήρηση της εξουσίας του.

Εξάλλου, το κεφάλαιο μπορεί να συναινέσει μόνο σε ένα σύστημα δημοκρατίας που ελέγχει, όμως δεν αμφισβητεί στην πράξη την κυριαρχία του. Αυτό είναι το ακραίο όριο της στάσης του (στάση υποστήριξης ή ανοχής) απέναντι στο καθεστώς της δημοκρατίας. Στο μέτρο αυτό μπορεί να συναινέσει ακόμα και σε ένα σύνταγμα που ρητά αναφέρεται στην αρχή της λαϊκής κυριαρχίας.

Βέβαια, ένα δημοκρατικό καθεστώς, που στηρίζεται (ή δηλώνει με το σύνταγμα ότι στηρίζεται) στη λαϊκή κυριαρχία, έχει τη δική του σχετική αυτονομία, παρέχοντας τη δυνατότητα στις δυνάμεις που είναι αντίπαλες στο κεφάλαιο να αμφισβητήσουν στην πράξη την κυριαρχία και την εξουσία του — αμφισβητώντας τον κεντρικό ρόλο του κεφαλαίου και της ατομικής ιδιοκτησίας στην οικονομία και στη συγκρότηση και λειτουργία της κοινωνίας. Το κεφάλαιο «φροντίζει» αυτό να μη συμβεί. Το επιχειρεί και το πράττει με τους μηχανισμούς παρέμβασης στο σύστημα εξουσίας και με τη δύναμη των μηχανισμών ιδεολογικής και πολιτικής χειραγώγησης του λαού, με κύριο όχημα τα ΜΜΕ. Και αν η ιστορική συγκυρία το φέρει να χάσει την κυριαρχία του και την εξουσία του, κάνει ό,τι μπορεί για να την επανακτήσει, λαμβάνοντας περαιτέρω μέτρα για να μην υπάρξει άλλη τέτοια περίπτωση. Πρόκειται για πάγιες αλήθειες που πολλοί αριστεροί τα τελευταία χρόνια τις είχαν ξεχάσει ή θέλησαν να τις ξεχάσουν, σκεπτόμενοι με όρους υπερταξικούς για τη δημοκρατία στον καπιταλισμό. Ο καταιγισμός των εμπειριών της τελευταίας δεκαετίας, που βεβαιώνουν την εγκυρότητα αυτών των αληθειών, αρχίζει να λειτουργεί ως κίνητρο (μοχλός) επανάκτησής τους. Όσο πιο γρήγορα και πιο ολοκληρωμένα γίνει αυτό, τόσο το καλύτερο για την Αριστερά.

Αυτό, βέβαια, δε σημαίνει ότι η Αριστερά θα πρέπει να υποτιμήσει τη σχετική αυτονομία της δημοκρατίας. Το αντίθετο. Πρέπει να την ενισχύσει και να επιδιώξει να βάλει σε όλα τα επίπεδα και τις μορφές εκδήλωσης του δημοκρατικού καθεστώτος το δικό της στίγμα, διεκδικώντας έναν κεντρικό ρόλο στη λειτουργία της, δίνοντας στη δημοκρατία και στους θεσμούς της νέο περιεχόμενο. Και βέβαια, αυτό μπορεί να το κάνει ή να το επιχειρήσει με μεγάλο βαθμό πιθανότητας εφόσον μπορέσει με δημοκρατικό τρόπο να κερδίσει την υποστήριξη του λαού, πρώτα απ' όλα την υποστήριξη των δυνάμεων της εργασίας (και του πολιτισμού). Έχοντας πάντα κατά νου ότι οι παραπάνω αλήθειες για το κεφάλαιο και τους πολιτικούς εκφραστές του δεν έχουν χάσει τίποτα από την ισχύ τους. Το αντίθετο συμβαί-

νει. Καμιά καπιταλιστική ουτοπία δεν μπορεί να αλλάξει την εικόνα αυτής της πραγματικότητας. Μπορεί όμως να αμβλύνει την ένταση και την αιχμή της αντικαπιταλιστικής συνείδησης όσων υπόκεινται τις αρνητικές πλευρές της εξουσίας του κεφαλαίου και της καπιταλιστικής παγκοσμιοποίησης. Ακόμα, μπορεί να ενουχιώσει τη ριζοσπαστική αντικαπιταλιστική συνείδηση της Αριστεράς, με αρνητικές συνέπειες όχι μόνο στο συνολικό αγώνα της για την υπέρβαση του καπιταλισμού, αλλά και στο συνεπή αγώνα της για τις καθημερινές επιμέρους διεκδικήσεις. Αυτό μπορεί να επιτευχθεί ακόμα και με τις καλύτερες προθέσεις των υποστηρικτών και προπαγανδιστών αυτής της ουτοπίας. Ιδιαίτερα σε μια ιστορική στιγμή που στο χώρο της Αριστεράς υπάρχουν αποδέκτες αυτής της ουτοπίας.

Σημειώσεις

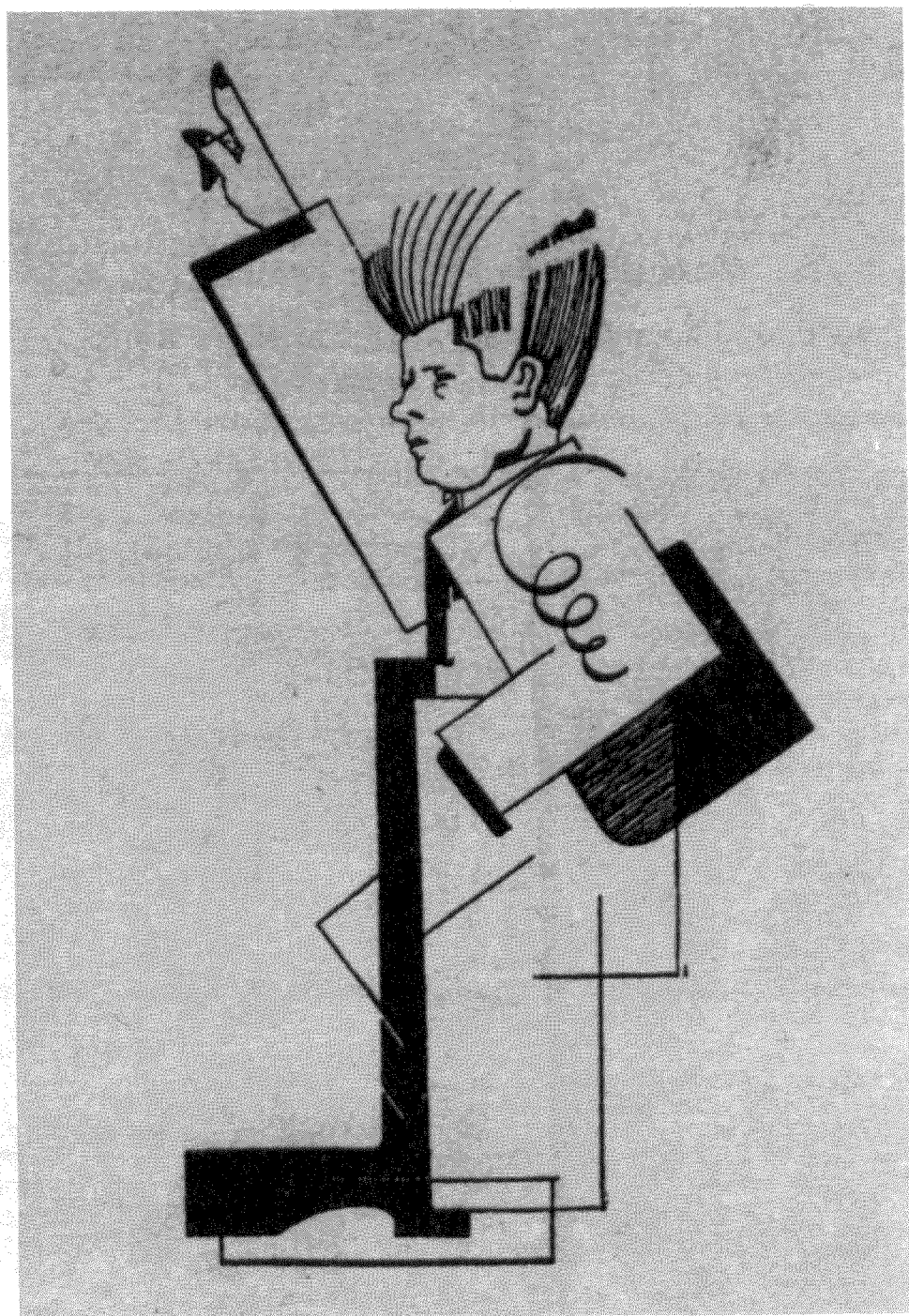
1. Όμως, για να μπορέσουν να το πετύχουν αυτό, θα πρέπει α) να απαλλαγούν από τους «νεοφιλόπολους επαναστάτες» και από τις δυο «παιδικές ασθένειες» που χαρακτηρίζουν το παγκόσμιο Φόρουμ: τη βία και την ουτοπία, και β) θα πρέπει να επιδιώξουν, με τον πολιτισμένο, τον κόσμιο τρόπο της δράσης τους «να κερδίσουν την υποστήριξη της παγκόσμιας κοινής γνώμης». Αξίζει, πιστεύω, στο σημείο αυτό να παρατηρήσω ότι, όπως και σε όλο το κείμενο του Μουζέλη, και εδώ παραλείπονται οι αναφορές σε φαινόμενα και αλήθειες που μπορούν να αμφισβητήσουν την ορθότητα της «θεωρίας» του. Έτσι, δεν τίθεται το κρίσιμο ερώτημα για το ποιος είναι ο ρόλος του κεφαλαίου στη διαμόρφωση της παγκόσμιας κοινής γνώμης, με την οποία θα πρέπει, όπως λέει ο Μουζέλης, να εναρμονιστούν όσοι αγωνίζονται κατά της νεοφιλελεύθερης παγκοσμιοποίησης για τον εξανθρωπισμό του καπιταλισμού!

2. Την ανάπτυξη της ιδέας για ένα τέτοιο μοντέλο κοινωνίας ο αναγνώστης μπορεί να τη βρει στο βιβλίο μου, *Η ιδανική και η πραγματική εικόνα του ανθρώπου. Πραγματεία Φιλοσοφικής Ανθρωπολογίας*, Εκδόσεις Ελληνικά Γράμματα, 1999.

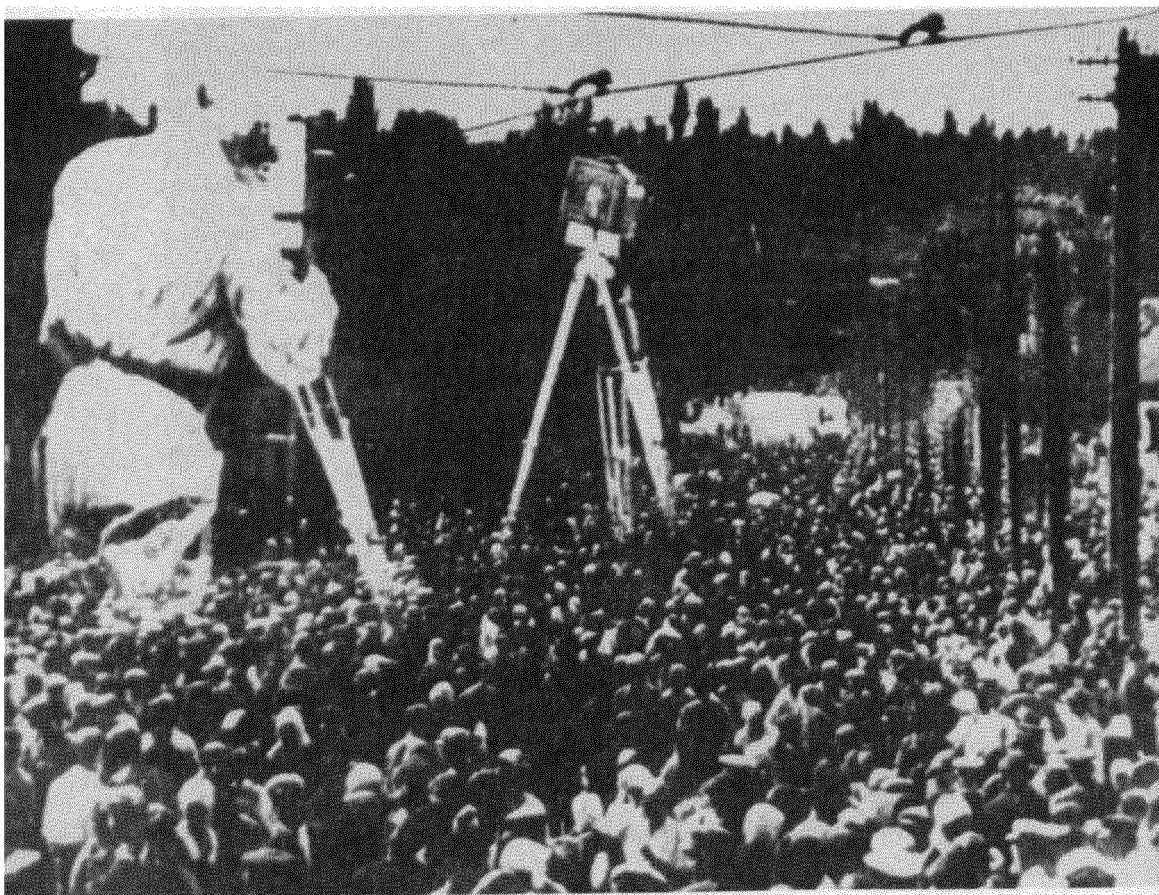
3. Τα τελευταία χρόνια επιχειρείται στη χώρα μας η συστηματική ανάγνωση του μαρξικού έργου από μια ομάδα αριστερών διανοουμένων — κυρίως νέων ανθρώπων. Αυτό βέβαια, όσο σημαντικό και αν είναι, δεν μπορεί να καλύψει το αίτημα αυτό.

4. Βλ. αναφορά και σχολιασμό της παραπάνω θέσης στο βιβλίο μου *Είναι και συνείδηση - γνώση και αλήθεια*, εκδόσεις Γκούτενμπεργκ, 1986, σελ. 170. Βλ. όλο το έκτο κεφάλαιο — με το κριτικό μάτι αυτής εδώ της μελέτης.

5. Αυτό στην ιστορία της εξουσίας συνέβη μόνο με τους κομμουνιστές στις χώρες του «υπαρκτού σοσιαλισμού», που εγκατέλειψαν την εξουσία όταν πείστηκαν ότι είχαν πάψει να εκφράζουν το λαό ή/και ότι δεν μπορούσαν πλέον να κάνουν πράξη τις ιδέες και τα προγράμματά τους. Όταν είχαν πειστεί ότι στις νέες συνθήκες που είχαν δημιουργηθεί δεν μπορούσαν να δώσουν μια ρεαλιστική προοπτική στο λαό και τη χώρα. Αυτό συνέβη με τους ηγέτες που κύριο κριτήριο των πράξεών τους ήταν οι ιδέες και τα προγράμματα και όχι η διατήρησή τους (πάση θυσία) στην εξουσία. Συνέβη με τους ηγέτες που δεν είχαν διαβρωθεί ή δεν είχαν διαβρωθεί ανεπανόρθωτα από τη νοοτροπία της νομενκλατούρας. Πρόκειται μάλλον για μοναδικό φαινόμενο στην ιστορία της εξουσίας, που η σοβαρή μελέτη του θα μπορούσε να δώσει χρήσιμα συμπεράσματα στην Αριστερά. Το ιδεολόγημα περί προδοσίας είναι ένα από τα πιο σοβαρά εμπόδια για μια σοβαρή μελέτη του φαινομένου. Το πιθανότερο ή το βέβαιο είναι ότι είχαν χάσει την εμπιστοσύνη τους όχι μόνο στα προγράμματά τους, αλλά και στη δύναμη του μαρξισμού, που μερικούς από αυτούς τους οδήγησε στην ουσιαστική ή και στη φραστική απάργηση του μαρξισμού, μαζι και στην απάργηση της μαρξιστικής διαλεκτικής, που από καιρό είχε πάψει να διέπει τη σκέψη και τις ενέργειες των ηγετών του πρώην «υπαρκτού σοσιαλισμού» — εκτός από μεμονωμένες περιπτώσεις με περιορισμένη εμβέλεια και βάθος. Και, βέβαια, σε συνάρτηση με αυτά είχαν χάσει και την αυτοτελειότητα του ηγέτη.

Σεργκέι Γιούζεφτς, Αϊζενστάιν

Νιζίγια Βέρτοφ, Ο άνθρωπος με την κινηματογραφική μηχανή, 1929